

Daniel Olszewski

Historyczne uwarunkowania powstania diecezji kieleckiej

Kieleckie Studia Teologiczne 4, 15-21

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Daniel Olszewski – Kielce

HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA POWSTANIA DIECEZJI KIELECKIEJ

W latach 1795–1815 ziemia świętokrzyska wraz z Kielcami znajdowała się w zaborze austriackim. Władze państwowe w Wiedniu prowadziły politykę kościelną według zasad józefinizmu. Początek reformom józefińskim dała cesarzowa Maria Teresa (1740–1780). Kontynuowali je i rozwijali następnii cesarze wiedeńscy do połowy XIX wieku. Zasady stanowiące podstawę polityki kościelnej cesarzy józefińskich decydowały o historycznych uwarunkowaniach powstania diecezji kieleckiej.

Monarchowie józefińscy dążyli do podporządkowania Kościoła władzy państwowej. Sprawy kościelne normowali bez wiedzy i zgody Stolicy Apostolskiej. Brewe i bulle papieskie mogły być ogłaszane w monarchii habsburskiej jedynie za zgodą rządową (*placetum regium*). Papież nie mógł mianować biskupów w krajach austriackich bez zgody władcy. Obowiązywał zakaz kontaktowania się duchowieństwa, włącznie z biskupami, ze Stolicą Apostolską. Cesarz Józef II (1780–1790) zaczął mianować biskupów i tworzyć nowe diecezje bez porozumiewania się z papieżem. Z majątków kościelnych przejmowanych przez państwo cesarz utworzył fundusz religijny, służący do uposażenia nowo zakładanych biskupstw i innych instytucji kościelnych. Biskupom narzucono nową formułę przysięgi na wierność cesarzowi. W krajach habsburskich starano się dostosowywać organizację terytorialną Kościoła do granic politycznych i do administracji państwowej. Tworzono więc nowe prowincje kościelne, nowe diecezje, przeprowadzano regulację dekanatów i parafii. O dokonanych zmianach władze wiedeńskie informowały Stolicę Apostolską w celu ich zatwierdzenia¹.

---

¹ Informacje o polityce kościelnej józefinizmu: B. Kumor, *Józefinizm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. A. Szostek i in., Lublin 2000, kol. 176–180; T. Cegielski, *Józefinizm*, w: *Austria – Polska. Z dziejów sąsiedztwa*, Warszawa 1989, s. 73–114; J. Wysocki, *Kościół katolicki w zaborze austriackim w latach 1772–1815*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, s. 235–244; H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław 1986, s. 149–153.

Po rozbiorach Polski politykę kościelną józefinizmu realizowano na ziemiach polskich będących pod zaborem austriackim. W następstwie trzeciego rozbioru rząd wiedeński zagarnął południowe ziemie Rzeczypospolitej od Krakowa po rzeki: Pilicę i Bug. Pod względem administracji kościelnej anektowane przez Austrię tereny obejmowały całą niemal diecezję krakowską i chełmską, wraz ze stolicami biskupimi w Krakowie i Chełmie. Ponadto do zaboru austriackiego włączono część diecezji łuckiej, płockiej, poznańskiej i archidiecezji gnieźnieńskiej. Stolice biskupie tych ostatnich diecezji znajdowały się poza granicami zaboru austriackiego.

Władze austriackie przystąpiły do reorganizacji administracji kościelnej, przyjmując zasadę, że żaden biskup rezydujący poza kordonem rozbiorowym nie może sprawować jurysdykcji kościelnej na obszarach zabranych przez Austrię. Najpierw wprowadzono rozwiązanie tymczasowe polegające na tworzeniu oficjalatów generalnych i na mianowaniu administratorów dla tych części diecezji, których stolice biskupie znalazły się poza granicami zaboru austriackiego. Oficjalaty generalne powstały: w Kurzelowie – dla części archidiecezji gnieźnieńskiej, w Garwolinie – dla części diecezji poznańskiej, w Niegowie – dla części diecezji płockiej, zaś dla części diecezji łuckiej utworzono administrację z siedzibą czasowego administratora w Białej Podlaskiej².

Następnym etapem polityki kościelnej Wiednia w zaborze austriackim było tworzenie stałej organizacji kościelnej Kościoła, powoływanie do istnienia nowych biskupstw i zmiana dotychczasowych granic diecezjalnych. Istniejące czasowo oficjalaty generalne wcielano do powstających biskupstw bądź też włączano je do istniejących już diecezji. Po pierwszym rozbiorze kilka dekanatów diecezji chełmskiej znalazło się pod panowaniem Habsburgów; zostały one wcielone do diecezji przemyskiej. Trzeci rozbiór spowodował, że zabużańską część chełmskiej diecezji przejęła Rosja, a pozostałe jej obszary wraz z Chełmem włączono do zaboru austriackiego. Na wniosek gubernium lwowskiego zniesiono diecezję chełmską i jej terytorium wcielono do nowo utworzonego biskupstwa lubelskiego i kieleckiego (1805)³.

Należy zwrócić uwagę na przekształcenia terytorialne diecezji krakowskiej, bowiem wiążą się one z powstaniem biskupstwa w Kielcach. Na przełomie XVIII i XIX wieku kilkakrotnie następowały zmiany jej granic. Po pierwszym rozbiorze zawiślańska część diecezji krakowskiej znalazła się w zaborze austriackim i została oddzielona od Krakowa kordonem rozbiorowym. Z tej też racji władze austriackie podjęły starania o wyłączenie galicyjskich

---

² Por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 153–174.

³ Por. tenże, *Chełmska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszki, L. Bienkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 127–132.

terenów diecezji krakowskiej od jurysdykcji kościelnej biskupów rezydujących w Krakowie pozostającym na terytorium Rzeczypospolitej. Doprowadziło to do powstania biskupstwa w Tarnowie.

W styczniu 1773 r. gubernator Galicji przedłożył projekt utworzenia diecezji tarnowskiej z galicyjskiej części diecezji krakowskiej. W piśmie do cesarzowej Marii Teresy gubernator wyjaśniał, że jego plan ma na celu, aby – jak pisał – „mieszkańcom nowej prowincji odciąć wszelki związek i społeczne stosunki z Polską i aby odłączyć ich zupełnie od jurysdykcji kościelnej biskupów polskich, jak to się już dokonało w administracji cywilnej”. Wybór Tarnowa na siedzibę biskupstwa tłumaczył się centralnym położeniem tego miasta w galicyjskiej części krakowskiej diecezji. Cesarzowa Maria Teresa zwróciła się w tej sprawie do Stolicy Apostolskiej, argumentując, że granice diecezji powinny być dostosowane do granic państwowych. Rokowania ze Stolicą Apostolską przedłużały się. Zakończył je papież Pius VI, wydając 13 marca 1786 r. bullę *In suprema beati Petri cathedra*. Mocą tej bulli została erygowana diecezja tarnowska⁴.

Trzeci rozbiór spowodował zmiany granic politycznych. Austria uzyskała znaczne obszary w południowej Polsce, do zaboru austriackiego włączono Kraków. Wraz z likwidacją dotychczasowego kordonu rozbiorowego oddzielającego Kraków od terytorium Austrii zniknął główny powód, który zadecydował o utworzeniu diecezji tarnowskiej. Dalsze jej istnienie nie miało już uzasadnienia. Wiedeń postanowił zatem zlikwidować biskupstwo w Tarnowie i utworzyć nowe biskupstwo w Kielcach. Za takim rozwiązaniem przemawiało położenie Kielc, bardziej oddalonych od Krakowa niż Tarnów, a także względy finansowe, bowiem obliczono, że utrzymanie nowej diecezji kieleckiej z funduszu religijnego będzie mniej kosztowne niż koszty związane z funkcjonowaniem biskupstwa w Tarnowie⁵.

Trzeba zauważyć, że od czasów średniowiecza funkcjonowały w Kielcach ważne instytucje kościelne, miasto było, w granicach diecezji krakowskiej, ośrodkiem administracji i sądownictwa kościelnego, stanowiło to dodatkowy argument przemawiający za utworzeniem biskupstwa w Kielcach. Od przełomu XII i XIII wieku istniała w Kielcach kapituła kolegiacka, skupiająca elitarne grupy duchowieństwa diecezjalnego. Kościół kolegiacki był wystarczająco wyposażony, by mógł się stać kościołem katedralnym, a uposażenie kieleckiej kapituły kolegiackiej mogło stanowić podstawę materialną dla przy-

---

⁴ Por. B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985, s. 6–52; J. Urban, *Diecezja krakowska w XIX wieku*, w: *Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 304–317.

⁵ Por. B. Kumor, *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 61–65; tenże, *Diecezja tarnowska...*, dz. cyt., s. 82–85.

szłej kapituły katedralnej. Od XIV wieku prepozyt kieleckiej kapituły sprawował jurysdykcję kościelną nad okręgiem prepozytury kieleckiej. W XVI wieku Kielce stały się siedzibą oficjalatu okręgowego, instytucji kościelnej o charakterze sądowniczym. Od XVIII wieku funkcjonowało w Kielcach seminarium duchowne. Wreszcie istniał w Kielcach okazały pałac biskupów krakowskich, który mógł się stać rezydencją przeszłego biskupa kieleckiego. Na początku XIX wieku Kielce były wprawdzie niewielkim miastem (w 1808 r. liczyły 2324 mieszkańców), ale istniały wielorakie uwarunkowania, które przemawiały za tym, by miasto mogło stać się siedzibą biskupstwa⁶.

W czerwcu 1801 r. gubernium lwowskie przesłało do Wiednia odpowiedni projekt, który został zatwierdzony dekretem wiedeńskiej kancelarii nadwornej w sierpniu 1802 r. Dekret postanawiał zniesienie diecezji tarnowskiej i utworzenia w jej miejsce nowej diecezji kieleckiej. W sierpniu cesarz Franciszek II wyznaczył na stanowisko biskupa kieleckiego ks. Wojciecha Górskiego, dotychczasowego administratora diecezji tarnowskiej i prepozyta kapituły katedralnej w Tarnowie. Po pertraktacjach między rządem wiedeńskim a Stolicą Apostolską papież Pius VII bullą *Indefessum personarum*, wydaną 13 czerwca 1805 r., przeniósł stolicę biskupią z Tarnowa do Kielc i utworzył nową diecezję kielecką⁷.

Wykonawcą bulli papieskiej stał się arcybiskup lwowski Kajetan Kicki. Wprowadzenie w życie bulli erygującej diecezję kielecką opóźniało się. Gubernium lwowskie 18 lutego 1806 r. poleciło arcybiskupowi Kajetanowi Kickiemu, by wprowadził w życie bullę Piusa VII. Następnie arcybiskup lwowski wydał dwa dokumenty: bullę znoszącą diecezję tarnowską (12 V 1806 r.) oraz dekret znoszący diecezję tarnowską i erygujący diecezję kielecką (17 IX 1807 r.)⁸.

Arcybiskup Kicki przyjechał do Kielc 30 września 1807 r. i ogłosił w kieleckiej kolegiacie erekcję nowej diecezji. Następnego dnia (1 X) Konsystorz Generalny w Kielcach wystosował pierwsze pismo do duchowieństwa nowo powstałej diecezji, w którym polecał księżom, aby do niego kierowali wszyst-

---

⁶ Por. T. Wróbel, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, 58 (1982), nr 5, s. 206–207; Z. Guldon, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*, Kielce 2000, s. 107–109.

⁷ Wśród przyczyn utworzenia biskupstwa w Kielcach bulla papieska przytacza prośbę cesarza Franciszka II oraz nowe warunki polityczne zaistniałe po trzecim rozbiore na ziemiach polskich. Por. B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość”, 17 (1963), s. 195–198; *Bullarii Romani Continuatio*, t. 12, Romae 1846, s. 307–308 (tekst bulli papieskiej *Indefessum personarum* z 13 VI 1805 r.).

⁸ Obydwa dokumenty arcybiskupa Kickiego, bulla z 12 V 1806 r. i dekret z 17 IX 1807 r., znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, sygn. KAP-7, Acta Capituli Cathedralis Tarnoviensis et Cathedralis Kielcensis, s. 294–301.

kie sprawy. Wojciech Górski, mianowany 26 lipca 1805 r. przez Piusa VII biskupem kieleckim, pozostawał nadal w Tarnowie. Do Kielc przybył w grudniu 1807 r. Od tego czasu zaczęła funkcjonować diecezja kielecka, która została włączona do metropolii lwowskiej. Należy wyjaśnić, że po pierwszym i drugim rozbiórce granice metropolii lwowskiej ulegały zmianom, bowiem władze wiedeńskie dążyły do tego, by metropolie rezydującemu we Lwowie były podporządkowane wyłącznie obszary przynależące pod względem politycznym do Austrii. Od 1805 r. granice metropolii lwowskiej pokrywały się z politycznymi granicami zaboru austriackiego. Od tego czasu metropolie lwowskiemu podporządkowane było pięć biskupstw: Baków, Kielce, Kraków, Lublin i Przemyśl⁹.

Terytorium nowo utworzonej diecezji kieleckiej było rozległe, obejmowało obszary wydzielone z diecezji krakowskiej, chełmskiej i z archidiecezji gnieźnieńskiej. W jej granicach znalazły się obszary położone między Wisłą i Pilicą, od Będzina i Konięcpola na zachodzie aż po Sandomierz, Koprzywnicę i Sołec (nad Wisłą) na wschodzie. W takich granicach diecezja kielecka przetrwała do 1818 r. Do roku 1809 cały obszar diecezji należał do zaboru austriackiego. W wyniku zwycięskiej wojny, jaką w 1809 r. armia Księstwa Warszawskiego (utworzonego w 1807 r.) pod wodzą księcia Józefa Poniatowskiego stoczyła z Austrią, tereny diecezji kieleckiej zostały włączone do Księstwa Warszawskiego. Zaś po kongresie wiedeńskim (1815) terytorium diecezji znalazło się w całości w granicach utworzonego wówczas Królestwa Polskiego¹⁰.

Ze względu na to, że granice Królestwa Polskiego nie pokrywały się z granicami większości diecezji położonych na jego terytorium, zaistniała potrzeba uregulowania organizacji kościelnej. W 1816 r. rząd Królestwa Polskiego w memoriale wystosowanym do Stolicy Apostolskiej postulował dostosowanie granic diecezji do administracji państwowej. Tymczasem władze kościelne Krakowa domagały się powiększenia diecezji krakowskiej, bowiem jej terytorium w okresie porozbiorowym zostało bardzo uszczuplone. Mogło to nastąpić kosztem diecezji kieleckiej, której kasata stawała się coraz bardziej realna. Śmierć biskupa Wojciecha Górskiego (1 II 1818 r.) ułatwiała realizację tych planów. Papież Pius VII 30 czerwca 1818 r. wydał bullę *Ex imposita nobis* regulującą organizację kościelną w Królestwie Polskim. Ten papieski dokument był wynikiem rokowań ambasadora rosyjskiego w Rzymie ze Stolicą

---

⁹ Por. B. Kumor, *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze austriackim (1772–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1..., dz. cyt., s. 280–281; T. Wróbel, *Zarys historii diecezji...*, dz. cyt., s. 207–209; D. Olszewski, *Acta konsystorza kieleckiego jako podstawa źródłowa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 19 (1969), s. 5.

¹⁰ Por. B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji...*, dz. cyt., s. 201–208.

Apostolską. Bulla papieska – stosownie do podziału administracji państwowej na województwa – ustanawiała w Królestwie Polskim osiem biskupstw (wraz z arcybiskupstwem warszawskim). Mocą tej bulli papież zlikwidował biskupstwo kieleckie i przeniósł stolicę biskupią z Kielc do Sandomierza. Terytorium diecezji kieleckiej zostało włączone do diecezji krakowskiej, sandomierskiej i lubelskiej¹¹.

Od 1818 r. Kielce wraz z okolicznymi dekanatami podlegały jurysdykcji biskupa rezydującego w Krakowie. Ówczesny biskup krakowski Jan Paweł Woronicz 31 grudnia 1818 r. wydał list pasterski, w którym obwieścił „całemu duchowieństwu świeckiemu i zakonnemu, tudzież wszystkim wiernym Chrystusowym z dawnego biskupstwa kieleckiego do diecezji krakowskiej wcielonym”, że nie chcąc zmieniać „biegu zwyczajnego rzeczy”, zachowuje nadal w Kielcach „zastępczy konsystorz”. Przeto od 1 stycznia 1819 r. konsystorz kielecki funkcjonował jako foralny konsystorz diecezji krakowskiej. Wszystkie sprawy z terenów istniejącej dotąd diecezji kieleckiej, podlegających obecnie jurysdykcji biskupa krakowskiego, miały być nadal kierowane do konsystorza kieleckiego. Natomiast konsystorz – czytamy w liście pasterskim – będzie się zwracał do biskupa „we wszystkich ważniejszych przedmiotach”, a „niezwłocznym załatwianiem bliższych i naglejszych” spraw będzie oszczędzał duchowieństwu i wiernym podróży do Krakowa i niepotrzebnych kosztów¹². Tak więc zlikwidowanie biskupstwa w Kielcach, nie przerwało działalności kieleckiego konsystorza. Od utworzenia kieleckiej diecezji na początku XIX wieku Kielce pozostały na stałe ośrodkiem administracji kościelnej.

Zusammenfassung

DIE HISTORISCHEN BEDINGUNGEN DER ENTSTEHUNG DER KIELCER DIÖZESE

Von 1795–1815 befand sich Kielce und die Region des Heiligen Kreuzes in dem von Österreich besetzten Teil Polens. Die Obrigkeit in Österreich, die die Kirchenpolitik gemäß den Grundsätzen des Josephinismus führte, suchte die territoriale Kirchenorganisation den politischen Grenzen und der Landesverwaltung anzupassen. Die dritte Teilung Polens (1795) verursachte eine Änderung der politischen Grenzen in der

---

¹¹ Por. W. Wojcik, *Ex imposita nobis*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1983, kol. 1461–1462; tenże, *Diecezja sandomierska 1818–1968*, w: *Studia i materiały* [Papieski Instytut Studiów Kościelnych], Rzym 1972, s. 29–30.

¹² D. Olszewski, *Akta konsystorza kieleckiego...*, dz. cyt., s. 5–6.

österreichischen Zone. Wien beschloss also den Bischofssitz Tarnow aufzuheben und das neue Bistum Kielce zu schaffen. Nach Verhandlungen zwischen der Wiener Regierung und dem Heiligen Stuhl, verlegte Papst Pius VII im Jahre 1805 den Bischofssitz von Tarnow nach Kielce und gründete die neue Diözese Kielce. Nach dem Wiener Kongress (1815) befand sich das Territorium der Diözese innerhalb der Grenzen des neu gegründeten Königreichs Polen. Im Jahre 1818 liquidierte Pius VII die Diözese und gliederte einen bedeutenden Teil von ihr zusammen mit Kielce der Krakauer Diözese ein. Gemäß des Entscheids des Krakauer Bischofs Jan Paweł Woroniecz bestand weiterhin das Kielcer Bischöfliche Sekretariat, Dank dem Kielce weiterhin ein beständiger Mittelpunkt der kirchlichen Administration blieb.

Ks. prof. dr hab. Daniel OLSZEWSKI – ur. w 1934 r. w Jasionnej. Uzyskał dyplomy naukowe: magistra w zakresie historii na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL w Lublinie, doktora nauk humanistycznych na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, doktora habilitowanego historii Kościoła na Wydziale Historii Kościoła PAT w Krakowie. Następnie uzyskał tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych i otrzymał nominację na stanowisko profesora zwyczajnego, pracując w Zakładzie Historii Kultury i Nauki Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach. Ważniejsze publikacje: *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1982, 1983, Kraków 1996, 1999; *Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku. Analiza środowiska diecezjalnego*, Lublin 1984; *Szkice z dziejów kultury religijnej*, Katowice 1986; *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996; *Dziesięć wydarzeń, które wstrząsnęły Kościołem XX wieku*, Poznań 2002.